

- ¹ Гуммерус Г. Україна в переломні часи: Шість місяців на чолі посольства у Києві / Переклад з фінської. — К., 1997. — С.39.
- ² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 59.
- ³ Там же. — Ф. 3512. — Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 41—48.
- ⁴ Там же. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 1.
- ⁵ Там же. — Арк. 2.
- ⁶ Гуммерус Г. Україна в переломні часи. — С. 72.
- ⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 6.
- ⁸ Там же. — Арк. 7.
- ⁹ Державний Вісник. — 1918. — 24 жовт.
- ¹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3512. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 17.
- ¹¹ Там же. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 69.
- ¹² Там же. — Арк. 23.
- ¹³ Там же. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 20.
- ¹⁴ Там же.
- ¹⁵ Там же. — Арк. 26.
- ¹⁶ Там же. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 41.
- ¹⁷ Там же. — Арк. 41 зв.
- ¹⁸ Там же. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 26 зв.
- ¹⁹ Гуммерус Г. Україна в переломні часи. — С. 82—83.
- ²⁰ Там же. — С. 84.
- ²¹ ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 140. — Арк. 47 зв.
- ²² Там же. — Арк. 27—29.
- ²³ Гуммерус Г. Україна в переломні часи. — С. 74.
- ²⁴ Там же. — С.111.
- ²⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914—1920): В 4 ч. / 2-е вид. — Мюнхен, 1969. — С. 279.

(Закінчення в наступному числі)

ГЕТЬМАНСЬКИЙ РУХ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ ТА КАНАДІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ЯК ІСТОРИКО- ПОЛІТИЧНЕ ТА СВІТОГЛЯДНЕ ЯВИЩЕ

Таїсія СИДОРЧУК

країнська Держава 1918 р. припинила своє існування внаслідок анти-державного перевороту, здійсненого В. Винниченком та С. Петлюрою при підтримці більшовицької «мирної» делегації на чолі з Х. Раковським. Голова Української Держави — Гетьман Павло Скоропадський після оголошення його Директорією поза законом, а також значна частина українських консервативних кіл — діячів та прихильників гетьманської держави, змушені були виїхати з України за кордон. В еміграції вони продовжили політичну діяльність, створивши в 1920 р. в Австрії свою першу організацію — Український Союз Хліборобів Державників (УСХД), який ставив на меті побудову української суверенної держави у формі дідовичного гетьманату, персоніфіковану в особі Гетьмана П. Скоропадського та його роду. Слідом за УСХД у першій половині 20-х років українські консерватори-монархісти утворили в різних країнах Європи ряд організацій, які поділяли основні положення Статуту УСХД і визна-

ли Гетьмана П. Скоропадського верховним головою українського народу. Зокрема, в Чехословаччині, Польщі, Румунії, Німеччині та Франції були утворені Союзи Українських Хліборобів та інші гетьманські організації, які підпорядковувались спочатку Централі, а згодом — Головній Управі Об'єднаних Українських Хліборобських Організацій з осідком у Берліні — місті проживання Гетьмана П. Скоропадського. В міжвоєнну добу українські консерватори-монархісти називали себе гетьманцями незалежно від конкретної назви організації, до якої вони належали. Членами українських консервативних організацій в Європі були колишні діячі Української Держави 1918 р., безпосередні учасники українського державотворення та воєнних дій, вихідці з Правобережної та Лівобережної України, представники української і польської шляхти та хлібороби. Тому можна вважати цілком природним їх бажання, незважаючи навіть на несприятливі еміграційні умови, об'єднатися біля Гетьмана П. Скоропадського, який відновив у XX столітті права свого роду на гетьманство і відродив українську державність у її традиційній формі.

Діяльність гетьманців у Європі в період між двома світовими війнам як однієї з течій українського політичного життя, а саме консервативно-аристократичної¹, потребує всебічного вивчення. В даній статті пропонується ознайомитися з не менш цікавим явищем — з виникненням та діяльністю гетьманських організацій на американському континенті в міжвоєнний час. Розкриття цієї теми ставить перед дослідниками ряд непростих питань, зокрема: що спричинило розповсюдження та вкорінення в першій половині 20-х років ідеї української держави у формі дідовичного гетьманату серед української еміграції в Америці, більшість якої так звана трудова еміграція з Галичини ще з передвоєнного часу, вже певний час відірвана від подій в Україні? Що спонукало одного з чільних учасників протигетьманського повстання Осипа Назарука стати одним з активних діячів гетьманського руху та ініціатором поширення гетьманської ідеології серед української еміграції на американському континенті? Які соціальні групи української еміграції в Америці творили більшість у гетьманських організаціях? Що зумовлювало особливості діяльності гетьманських організацій в США і Канаді тощо.

Початок гетьманського руху на американському континенті пов'язаний з діяльністю Осипа Назарука, який на початку листопада 1923 року переїхав з Канади до Чикаго, куди був запрошений на посаду редактора двотижневика «Січові Вісті» — органу «Січової організації українців у Злучених Державах Америки». Саме з названого товариства постала майбутня перша гетьманська організація за океаном, яка впродовж наступних десятиліть була найчисельнішою і найактивнішою гетьманською організацією не тільки в Америці, але й у світі.

Щоб зрозуміти, чому гетьманська ідея знайшла відгук і розуміння саме в середовищі «Січової організації» (адже в Америці на початку 20-х років українці гуртувалися навколо різних громадсько-просвітницьких та політичних об'єднань — від інтернаціонально-більшовицьких до військово-націоналістичних), яку роль у сприйнятті січовиками гетьманської ідеології відіграли їх провід та особисто О. Назарук, необхідно відтворити історію постання та розвитку насамперед січового руху в Америці.

В розпал Першої світової війни, наприкінці 1916 року Тимчасовий Січовий Комітет скликав 1-й Січовий З'їзд у Нью-Йорку, куди були запрошені представники різних українських товариств. На з'їзді 11 листопада 1916 року була заснована «Січова Організація Українців в Злучених Державах». Тоді ж було обране керівництво організації — січова старшина у складі отамана М. Рибака, кошового В. Сербая, осаула П. Задорецького, писарів Л. Стахурського та В. Коваля. Мета створення організації полягала у згуртуванні молоді в такому об'єднанні, яке б сприяло

розвитку її фізичних і духовних сил. Ініціатори організації аргументували її потребу тим, що, з одного боку, українська молодь у чужоземному середовищі поступово втрачає зв'язок з культурно-історичною традицією свого народу, а, з іншого боку, в силу різних обставин вона не має можливості адаптуватися в американське суспільство і тому виникає небезпека її фізичного та морального руйнування². Засновниками січового товариства були вихідці з західно-українських земель і тому вони брали за взірець молодіжні організації «Січ» та «Соколи», які постали, зокрема, в Галичині з початком Першої світової війни і відігравали значну роль у спортивному та патріотичному вихованні української молоді. Таким чином, «Січова Організація» на відміну від існуючих уже українських громадських, просвітницьких, допомогових організацій в Америці була створена як спеціальне молодіжне товариство і спочатку мала домінуючий спортивно-оздоровчий та морально-виховуючий характер. Підтвердженням цьому було також накреслене на часописі організації «Січових Вістях» античне гасло «В здоровому тілі — здорова душа». В англomовному перекладі назва часопису прямо вказувала на спортивну спрямованість товариства: «Sich Gimnasium News». Слідуючи характеру організації, «Січові Вісті» з часу їх виходу в липні 1918 року майже в кожному номері, поряд з творами українських письменників, друкували описи фізичних вправ з малюнками і поясненнями.

Прагнучи надати товариству національного характеру та зберегти зв'язок з військовою козацькою організацією, його засновники взяли не лише історичну назву, але й військові ранги та посади давньої Січі — отаман, кошовий, осаул, хорунжий, писар. Підкресленню історичної традиції служив також обраний гімн товариства «Гей, там на горі Січ іде!» Протягом двох років від часу створення організації кількісно і структурно розширилася, внаслідок чого постали її відділи у дванадцяти містах. Відділи мали назву «Січ», позначалися відповідною цифрою із зазначенням місця осідку та присвоєними іменами гетьманів, українських національних героїв і письменників³.

Як і козацька Січ, «Січова Організація» намагалася бути народною організацією і гуртувати молодь незалежно від її політичних уподобань та релігійної приналежності, про що було наголошено в першій редакційній статті січового органу: «Не висуваємо ніякої політичної програми; наша ціль — виховати молодь обох полів і фізично і духовно в характері строго патріотичному. Коли вона буде належно освічена, тоді і піде політичними шляхами, які найкраще причиняться для добра цілого народу». Заперечуючи свій партійний характер, провід організації був переконаний, що українська партійна боротьба лише нищить національну енергію і тому січовики офіційно заявляли: «... всі існуючі партії ми толеруємо і не входимо в рацію їх екзистенції. Наша партія є всеукраїнство»⁴. Свій зв'язок з усім українським народом формувало і визначення найбільшого життєвого ідеалу січовика — це волевиявлення народу. У статті «Січ і демократія» редакція «Січових Вістей» пафосно запитувала читача: «І чи може бути щось більш справедливого як сповнювання волі більшості народу, чи може бути щось більш вартісне для нас, як висказування своєї волі і на власні очі бачити свою волю на практиці, если тільки вона поділяє волю більшості?»⁵ Наслідуючи демократичну козацьку Січ, січовики ХХ століття мріяли про майбутню вільну українську державу у формі народної республіки, де має бути порядок і дисципліна⁶. Саме ці організаційні та світоглядні принципи були покладені в основу ухвал 2-го Січового З'їзду, який відбувся у серпні — вересні 1919 року в Нью-Йорку.

Після майже трьох років від часу утворення організації відбулися глобальні зміни на політичній карті Європи, в тому числі в історії України, які принесли українцям великі розчарування та моральні втрати і суттєво вплинули на характер і форми діяльності та праці більшості українських об'єднань на батьківщині та в еміграції. Послідовно дотримуючись надпартійного і патріотичного характеру та толерантного

ставлення до різних релігійних поглядів та політичних переконань, «Січова Організація» поступово змінює свою початкову спортивно-оздоровчу спрямованість на наступально-бойову, відповідно до нового організаційного гасла: «В боротьбі збудуємо право своє!»⁷ Така еволюція характеру діяльності «Січової Організації» від мирного і просвітницького спрямування в бік войовничості та активної дії була черговим кроком до формування суто військового характеру в майбутньому її розвитку.

Незважаючи на те, що «Січова Організація» прагнула виконувати роль все-національного об'єднання українців, хронічна хвороба українського суспільства післявоєнних років — взаємна непримиренна боротьба не тільки між ідеологічно відмінними чи протилежними політичними таборами, але й між окремими угрупованнями та відгалуженнями всередині однієї партії чи руху, — не оминула і січовиків. Намагаючись вийти з кризи, спричиненої розколом організації на радикальне та традиційне крила, старшина скликала в травні 1920 року у Пітсбургу 3-й Надзвичайний Січовий З'їзд⁸. Третій всеорганізаційний збір січовиків мав неабияке значення в історії організації, тому що більшістю голосів ухвалив і ще раз ствердив головний її принцип — безпартійність і всеукраїнськість, а також визначив мету її діяльності — «вільна незалежна Україна, злучена зі всіх земель українських»⁹. Проголошені в 1920 році ідеї об'єднання, надпартійності і соборності будуть визначальними у всій подальшій діяльності організації. З'їзд прийняв ряд організаційних рішень та ухвалив зміни в Статуті. Зокрема, місце осідку організації було перенесено з Нью-Йорка до Чикаго у зв'язку з тим, що саме чиказька «Січ» виявила найбільшу активність у розвитку січового руху¹⁰. Затверджена нова структурно-організаційна будова також в основному залишалася без змін протягом наступних десятиліть. Зокрема, кожний відділ відтепер називався сотнею, відповідно міг бути утворений при кількості від 10 до 110 членів і мав право делегувати одного свого представника на з'їзд з правом голосу. Вся «Січова Організація» ділилася за територіальним принципом: декілька сотень в одному штаті або у великому місті творили округ. Кожна сотня та округ мали свою старшину, сотню очолював кошовий отаман, округ — окружний отаман, до проводу сотні та округу входили відповідно сотенні і окружні писарі (секретарі), скарбники, організатори та обозні (вчителі), які обиралися на два роки. Всі ухвали приймалися голосуванням при більшості голосів. З'їзд затвердив синьо-жовтий прапор організації, а на час боротьби на батьківщині за її звільнення — традиційний козацький прапор малинового кольору, як воєнний символ¹¹.

Протягом наступних кількох років організація поступово розвивалася, зростаючи кількісно. Наприклад, відповідно до фінансового звіту за 1922 рік січові сотні функціонували в 16 містах, зокрема, в Чикаго, Філадельфії, Детройті, Клівленді, Честері, Нью-Йорку, Пітсбургу та ін. В Чикаго, Клівленді та Філадельфії нараховувалося від двох до п'яти сотень. Ці сотні разом з тими, які знаходилися в околицях міст або в сусідніх з ними невеликих містах, утворювали чотири округи: I-й Округ (Філадельфія), II-й Округ (Чикаго), III-й Округ (Клівленд), IV-й Округ (Детройт). (Січові Вісті. — 15 квітня 1923 року). У травні 1923 р. був заснований V-й Округ (Нью-Йорк)¹². Протокол з'їзду старшин I-го Округу від квітня 1923 р. дає можливість уявити кількісний склад кожної з сотень, який коливався в межах від 24 до 51 члена. Починали засновуватися жіночі сотні, які називалися Червоний Хрест¹³. Кількісне та територіальне розширення організації зумовило збільшення її керівного органу — Екзекутиви, куди входили головний отаман, два його заступники, два писаря (протокольний та фінансовий), скарбник, чотири окружні отамани та чотири окружні писарі. Неабияка заслуга у збереженні всеукраїнського характеру Січової Організації та її розвитку належала Головному отаману Степану Гриневецькому, який очолив «Січ» у 1922 році¹⁴.

З метою більш широкої пропаганди основних принципів і діяльності організації, для кращого налагодження видання свого органу «Січові Вісті» й пере-

творення його з місячника на тижневик у 1922 р. Екзекутива придбала друкарню. Січовики листовно підтримували контакти з українськими організаціями в Галичині та в еміграції, постійно надаючи їм матеріальну допомогу, для чого були створені спеціальні фонди при всіх відділах, зокрема, фонд січових стрільців, інвалідів війни та визвольних змагань, сиріт, студентів, товариства «Рідна Школа» у Львові та ін.¹⁵ П-й Чиказький Округ започаткував проведення січових здвигів, які включали парад всіх сотень в уніформах з січовими прапорами, проведення показових гімнастичних вправ та розваги. Таким чином, період з 3-го Надзвичайного з'їзду і впродовж наступних трьох років був періодом розширення та зміцнення «Січової Організації», завоювання нею свого місця в житті української спільноти в Америці.

З кінця 1923 р. починається новий етап січового руху за океаном. Пов'язаний він зі згодою Осипа Назарука очолити редакцію «Січових Вістей». Бажаючи видавати свій орган щотижня і не маючи відповідного редактора та досвідченого журналіста, Екзекутива запропонувала цю посаду О. Назаруку, який з літа 1922 р. як представник уряду ЗУНР перебував у Канаді для організації серед українців збирання коштів для підтримки національно-визвольного руху на західноукраїнських землях. Після рішення Ради Амбасадорів про визнання суверенітету Польщі над західноукраїнськими землями О. Назарук складає свої повноваження члена уряду ЗУНР і, не маючи можливості повернутися в Галичину через переслідування польського уряду, приймає пропозицію «Січової Організації» і переїжджає до Сполучених Штатів Америки.

З цього часу починається діяльність Осипа Назарука не лише як редактора січового часопису, але і як організатора гетьманського руху на американському континенті. Осип Назарук — син подільського кушніра з Тернопільщини, студент університету мультинаціонального Відня, доктор права, член радикальної партії в Галичині, співробітник Союзу Визволення України, підхорунжий Українських Січових Стрільців, начальник преси екзильного уряду ЗУНР і, що найцікавіше, активний учасник протигетьманського повстання, а з 1924 р. — організатор гетьманських організацій у Сполучених Штатах Америки і в Канаді, відданий гетьманській ідеї до кінця свого життя — сприяв поширенню української консервативно-монархічної ідеї серед широкого загалу української громадськості та надання гетьманському рухові масового характеру.

Процес становлення О. Назарука як монархіста був непростою внутрішньо-духовною працею і спричинений, зокрема, з одного боку, його участю в драматичних подіях в Україні у 1917—1919 рр., а з другого — особистими враженнями та аналізом громадсько-політичного, церковного і культурного життя Канади — домініону консервативно-монархічної Англії, про що він писав у своїх спогадах: «...заки я з республіканця став сам монархістом, минули літа. Мені тяжко було покидати республіканські погляди, з якими я живився був від молоденьких літ, відколи в гімназії зачав читати латинських авторів і соціалістичні брошури. Мої переживання після страшної катастрофи нашої державності трудно представити. ...Прикро було признаватися навіть перед собою самим, не то перед іншими людьми, що хибні були мої дотеперішні погляди, в ім'я яких я ділав. ...Я бачив у Канаді, як англосакське робітництво, отже робітництво наймогутнішої тепер раси на землі, зовсім не стидалося шанувати прилюдно пам'ять своєї Монархині Вікторії. В день її імянин йшло канадійське робітництво з вінками і квітами під її пам'ятник. Отже, який же стид для нас, народу, що має поверх 50 % неграмотних, визнати традиційну монархічну владу, яку визнавали наші батьки в часі, коли мали могутню державність. Аджеж не соромляться монархії такі висококультурні народи, як шведи й данці, що взагалі не мають неграмотних між собою (крім ідіотів від уродження). А норвежці за нашої пам'яті, відлучившись від Швеції, установили в себе монархію. Чи можливий був би в Японії такий вели-

чезний поступ у такім короткім часі, якби японський нарід не мав у своїм серці привязання й пошани до своєї старої династії, що править Японією від двох тисяч літ?»¹⁶

Важко переоцінити і той світоглядний вплив, який мав на О. Назарука теоретик українського консерватизму в ХХ столітті та ідеолог гетьманського руху В. Липинський від часу їх першого знайомства на початку 1919 р. та впродовж більш як десятилітнього спілкування, листування та співпраці. Перебуваючи з 1919 р. як член уряду ЗУНР в еміграції у Відні, О. Назарук познайомився з В. Липинським, з яким неодноразово зустрічався, листувався і, безперечно, розмовляв про події недавнього минулого і сучасного українського життя. Стосунки між В. Липинським та О. Назаруком не перервалися й тоді, коли останній перебував у Канаді та США. Лише за п'ять років перебування О. Назарука в Америці він написав 129 листів до В. Липинського, більша частина яких становить багаторічкові описи життя української еміграції, характеристики її діячів, українського духовенства різних конфесій, інформацію про свою працю в «Січовій Організації», прохання про поради щодо різних організаційних та теоретичних питань. В свою чергу, жоден лист О. Назарука не залишився без належної уваги і відповіді з боку В. Липинського¹⁷.

За словами І. Лисяка-Рудницького, світоглядний перелом, який пережив О. Назарук у канадський період свого життя, лише «перевів його з колишніх радикальних і вільнодумних на нові монархістичні й католицькі позиції»¹⁸, але ще не призвів до сприйняття ідеології В. Липинського. Коли О. Назарук прийняв пропозицію січовиків очолити їх часопис і приїхав до США, він навіть не сподівався, що в своїх вимушених пошуках заробітку внесе кардинальні зміни в життя «Січової Організації», у розвиток українського консервативно-монархічного руху в цілому, прищепить на американському континенті гетьманські ідеї та започаткує тут гетьманські організації, які внаслідок фактичної ліквідації гетьманського руху в Європі після Другої світової війни збережуть українську консервативну політичну течію до сьогоднішнього дня. В свою чергу, В. Липинський у 1923 р. не тільки не заангажував О. Назарука до співпраці з гетьманськими колами, але й не передбачав, що саме О. Назарук стане ініціатором і організатором гетьманського руху за океаном, виведе українську монархічну ідею за рамки вузького елітарного кола однодумців і залучить до неї численних прихильників з середовища робітників, селян, військових, інтелігенції та підприємців і виступить посередником між Гетьманським Центром в Європі і гетьманськими організаціями на американському континенті.

Саме в час переїзду О. Назарука з Канади до США В. Липинський радив йому усунутися від політичної діяльності та зайнятися формуванням світогляду, вірніше кристалізацією своїх поглядів. О. Назарук йому щиро признавався, що «я замало, рішучо замало знаю і замало бачив та пережив, щоби взятися за таке діло! ... у мене ломиться старий мій світогляд. Ні, світоглядом того годі назвати. Се були якісь дерев'яні патики «світоглядів» різних часів і народів, скинені в мою голову, як скидає письменник папери зі свого стола в кіш, коли вже витягнув з них усе потрібне»¹⁹. Духовна еволюція О. Назарука продовжувалася також в перші півроку його перебування в США і завершилася добровільним і беззастережним підпорядкуванням авторитетові В. Липинського та прийняттям гетьманської ідеології. Вже у червні 1924 р., після П'ятого Січового З'їзду, О. Назарук з впевненістю писав до В. Липинського: «Ідею, до якої я дійшов, підпіратиму без огляду на її здійснення, вже до кінця життя»²⁰. Пройшовши останню складну світоглядну еволюцію у зрілому віці, О. Назарук дійсно до кінця життя не змінив своїх поглядів і, незважаючи на безпідставне відсторонення його Гетьманським Центром від гетьманського руху в 1930 р., не зрікся гетьманської ідеології.

Здатність і відчуття внутрішньої духовної потреби з перспективи часу і нового життєвого досвіду проаналізувати свої погляди і дії, які призвели до національної

поразки, визнати свої помилки в громадському житті та ще й публічно, намагатися в найнесприятливіших умовах по-лицарськи, до кінця, шукати оптимальний вихід, знаючи, що ні почестей, ні результату праці за життя не побачити — це прерогатива сильних особистостей, яких серед українських політичних провідників, врешті, як і серед інших народів, у всі часи були одиниці. Хоч як це було психологічно важко і боляче, проте О. Назарук знайшов у собі сили прилюдно оцінити свою діяльність: «Прикро було признаватися навіть перед собою самим, не то перед іншими людьми, що хибні були мої дотеперішні погляди, в ім'я яких я ділав. Та годі було зробити інакше, як переломити фальшивий стид і сказати наперед собі самому: «Я робив зле і других тягнув до злого! Я причинився до страшного терпіння мого власного народу. Отже, треба тепер старатися направити заподіяне зло»²¹.

Ще більш драматичну еволюцію від демократично-республіканських переконань до визнання Павла Скоропадського законним гетьманом-монархом України, ніж особисто О. Назарук, пережила під його динамічним впливом «Січова Організація» — хоча б тому, що відбувалася вона в свідомості декількох тисяч людей одночасно і в більш стислі строки. Фактично духовно-світоглядний перехід у О. Назарука порівняно з січовиками відбувався з випередженням приблизно в півроку. (Проводячи агітацію за гетьманську ідею серед січовиків, сам О. Назарук організаційно не був пов'язаний з гетьманським рухом і гетьманським центром в Європі. Як визнання великої праці серед американських січовиків він отримав пропозицію вступити в члени УСХД особисто від В. Липинського у другій половині 1924 р., тобто в той час, коли він уже був переконаним гетьманцем і готував «Січову Організацію» до прийняття гетьманської ідеології).

Діяльність О. Назарука в Америці характеризується двома взаємовпливаючими і доповнюючими сферами. По-перше, виконуючи обов'язки редактора «Січових Вістей», він доклав максимум енергії, знання і досвіду, щоб підняти професійний, інформативно-пізнавальний рівень часопису відповідно до сучасних журналістських та видавничих вимог і тим забезпечити йому місце поряд з іншими авторитетними та впливовими пресовими виданнями українців в Америці. Незважаючи на фінансові проблеми часопису та протидію нововведенням О. Назарука, а також його особі з боку старих працівників, йому вдалося за два роки на посаді редактора ліквідувати дилетантизм попередніх видавців та зробити орган січовиків цікавим і помітним явищем в духовно-культурному та політичному житті української еміграції. По-друге, О. Назарук брав найактивнішу участь у житті «Січової Організації» на правах почесного члена 15-ї сотні II-го Чиказького Округу, формуючи її розвиток та ініціюючи і проводячи її ідеологічні та організаційні зміни.

Вже перший номер часопису від 25 листопада 1923 р., редагований О. Назаруком, відрізняє його від усіх попередніх чисел своїм зовнішнім оформленням і змістом публікацій. В редакційній статті «Що має робити «Січ» О. Назарук вказує, що мета Січі полягає в здобутті української незалежної держави, а шлях до неї веде через свідому, здорову і дисципліновану організацію²². Такий заклик О. Назарука до січовиків про потребу своєї міцної внутрішньої організації був не випадковим. Після ознайомлення з громадсько-культурним, церковним й політичним життям та побутом українських емігрантів, з одного боку, і німецьких, польських, литовських емігрантів, з другого боку, О. Назарук об'єктивно оцінював роз'єднаність, відсутність консолідуючих чинників, взаємопоборювання, конфесійну, світоглядну та партійну нетерпимість, брак загальноосвітньої культури в громадських і побутових справах у своїх співвітчизників порівняно з іншими національними громадами, про що не раз з гірким жалем писав В. Липинському: «Хаос народів тут — не до описання. А всі зорганізовані аж до малих литовців включно (литовці мають тут два дивніки!), — крім українського. Дивна ми порода. Ви може вже одержали два числа «Січових Вістей», які я видав, — і, може, дивувалися, переглядаючи їх, що я так б'ю на ор-

ганізацію — де попало, б'ю! Але годі інакше. Тут наші навіть не знають, скільки їх є. А буде спора пачка: рахують від 12.000 до 45.000! (Йдеться про Чикаго, де була зосереджена одна з найбільших українських колоній в США. — Т.С.) «Гарна» амплітуда! Найкращий доказ повного безголов'я. ... Школи нема. Газета — та яку я Вам післав! Сварні і інтриги страшенні. Зовсім пригадують княжі міжусобиці. Тепер Філядельфія веде перед у «файті» (файт — боротьба. — Т.С.). Нью Йорк (більше українців ніж у Львові). Філядельфія (маса українців). Шікаго — головні «борці». За що? — питаєте. Я не знаю. І ніхто з тих «борців» не знає»²³.

«Січова Організація» відображала загальний стан української еміграції зі всіма притаманними їй хибамі, причина яких, на думку О. Назарука, полягала в демократичному принципі устрою «Січей», що в поєднанні з браком політичної культури її членів давало можливість і право останнім нерідко висувати, за висловом О. Назарука, «найбільш абсурдні домагання»²⁴ до своїх керівників, які змушені були з ними рахуватися. Зосередження влади організації в руках її провідника, введення принципу номінування (призначення) провідником всіх січових старшин та членів Головної Екзекутиви та скасування принципу виборності, тобто ліквідація проголошуваних і впроваджуваних в життя «Січі» протягом попередніх років згідно рішень січових з'їздів демократичних засад, — це саме ті питання, які стояли на порядку денному П'ятого Січового З'їзду, що відбувся 30—31 травня 1924 р. у Чикаго, і які стали основними положеннями нового Статуту організації²⁵. Ініціатором та активним учасником проведення даних змін в житті «Січей» виступав О. Назарук. Він був не лише автором редакційних статей в «Січових Вістях» протягом піврічної підготовки січовиків до організаційних змін, але й автором нового Статуту «Січової Організації».

Підготовка та проведення централізації «Січей» було надзвичайно складною справою навіть для такого досвідченого агітатора, політика-практика, знавця української народної психології, яким був О. Назарук і який на основі прискіпливого й глибокого аналізу поглядів та настроїв окремих січових відділів та членів організації в результаті постійних зустрічей і розмов з ними був переконаний, що без подальших централізуючих змін «вся енергія й час піде на обжирання з «удільними» організаціями, котрі хочуть кермувати центром на засаді: Rzad jest na to, aby nim rzadzic. А кожда з них чого іншого хоче! Отаманщина в прекраснім розцвіті!»²⁶ У 1924 р. О. Назарук був вже переконаним противником демократії, особливо в її крайніх, часто в анархічних формах, притаманних українській історії в минулому та сучасному українському політичному житті. Характеризуючи свої політичні погляди американського періоду, він писав: «Я не демократ, бо думаю, що демократії ніколи не було й нема. Одиначну форму влади вважаю найрозумнішою. Вірність їй — конечною. Се й було головним товчком, який так довго держав мене при галицькій Диктатурі — sit venia verbo. Arme Leute kochen mit Wasser»²⁷. О. Назарук покладав великі надії на проведення централізації, яка спонукала б членів організації до дисципліни, порядку, чіткої підпорядкованості, що, в свою чергу, вело б до зростання і розширення січового руху, що обіймав би всю Північну Америку, Канаду, Бразилію, Аргентину, а також навіть Зелений Клин, де знаходилися численні українські колонії.

Успішному проходженню П'ятого Січового З'їзду та одноголосному схваленню делегатами його постанов передувала велика пропагандистська праця О. Назарука. Його влучне слово в «Січових Вістях»²⁸, на численних січових зборах та в приватних розмовах, вроджений хист і багатолітній досвід агітатора відіграли чи не головну роль у введенні централістського принципу в «Січовій Організації». О. Назарук на основі свого власного досвіду як невтомний вічевий промовець — член Української Радикальної Партії ще в передвоєнні часи, співпрацівник пресової служби Українських Січових Стрільців, активний агітатор в протигетьманському повстанні, керівник Українського Телеграфного Агентства та Головного Управління

Преси і Пропаганди періоду УНР, а також внаслідок ознайомлення з роллю реклами в американському суспільстві, непохитно вважав, що пропаганда в політичній роботі має вирішальне значення. В цьому питанні він розходився з точкою зору В. Липинського, який вважав, що спочатку потрібно створити з відданих одностудців хоч і малочисельну, проте міцну організацію і лише після цього поступово, з великою обережністю добираючи високоморальних нових членів, інформувати суспільність про свої цілі і ширити ідеї, на яких будуватиметься українська монархічна класократична держава. Ці думки ідеолога гетьманського руху знайшли своє реальне втілення в утворенні Українського Союзу Хліборобів Державників, який в момент його постановня складався з семи чоловік і вступ нових членів в який певний час був фактично неможливий. В. Липинський навіть застерігав О. Назарука не вести масової пропаганди, яка може тільки нашкодити загальній справі без відповідної організації²⁹. О. Назарук заперечував В. Липинському, звертаючись до нього з такими словами: «Ви недооцінюєте ваги і значіння пропаганди взагалі, а своїх думок зокрема. Тимчасом ніякі навіть найліпші умови будови не допоможуть нічого, коли не буде усвідомлених бодай 10.000 людей про ціль і плян будови та можливість її виконання, що стане стимулом праці для них»³⁰.

Звичайно, що проведення такої радикальної реформи світоглядних та організаційних засад «Січей» було б неможливе, якби О. Назарук не зустрів в особі Степана Гриневецького січового провідника, що як Головний отаман, не раз потерпаючи від свавілля своїх підлеглих, відгукнувся на пропозицію першого. В свою чергу С. Гриневецький, лікар за фахом, з університетською освітою, український патріот (не зважаючи на 18-річне перебування в Америці і здобуття там професійного авторитету, а також відповідного соціального положення та матеріального достатку) знайшов в особі О. Назарука ідейного вихователя, наставника та досвідченого політичного діяча і довірився йому в усіх справах січової організації. Характеризуючи С. Гриневецького В. Липинському, О. Назарук писав: «Се дивний чоловік: надзвичайно бурхливий і темпераментний тип шляхтича з часів польських sejmików — розбивач усяких організацій, безоглядний. З посвятою свого здоров'я й майна, все розбивав. ... При всіх хибках се людина абсолютно чесна, здібна людина, добрий лікар, а значить: добрий натураліст і докладно думаючий чоловік, має німецький університет і німецьку методику думання»³¹. Виконуючи обов'язки Головного отамана вже декілька років, С. Гриневецький на власному досвіді був переконаний в тому, що для створення міцного, дисциплінованого січового руху і подолання анархічних настроїв у більшості старшин були необхідні зміни у внутрішній організаційній будові в бік авторитаризму. Потребу таких змін розуміли і відчували також рядові січовики та частина керівників структурних відділів організації. Таким чином, ідеї О. Назарука про зосередження влади в руках провідника Січей, пропаговані ним серед січовиків протягом півроку, лягли на благодатний ґрунт, доказом чого стали ухвали резолюцій П'ятого З'їзду депутатами, які представляли всі 6 округів і 42 сотні «Січової Організації».

Проведення принципу централізації та скасування принципу виборності в Січах були лише початковим етапом та передумовою до прийняття січовиками гетьманської ідеології. Вже під час П'ятого Січового З'їзду його організатори розуміли, за висловом О. Назарука, слабкий пункт реформи січової організації, який полягав у тому, що залишився не уконститутованим принцип призначення особи Головного отамана, який при умові послідовного дотримання централізації повинен був також номінуватися і затверджуватися головою нації. Згідно ухвал П'ятого січового з'їзду Головний отаман повинен був обиратися на з'їзді на три роки³². Цю ситуацію О. Назарук образно змалював В. Липинському одразу ж після проведення З'їзду: «Значить ми сотворили вже з хаосу тратву (пліт. — Т.С.), яка пливе по бурхливій воді, але та тратва не має зв'язку з твердим берегом, на котрім ростуть збіжа і овочеві плоди»³³.

Проте О. Назарук усвідомлював, що пов'язати січовий рух в Америці в 1924 р. з Гетьманським Центром без належної пропагандистської роботи було неможливо і навіть небезпечно для дальшого існування «Січової Організації». Виходячи з власного досвіду та спілкування з представниками різних українських політичних рухів і соціальних верств, О. Назарук пояснював таке негативне відношення до гетьманської ідеї більшості українського громадянства на початку 20-х років рядом важливих причин. По-перше, декілька поколінь українського народу, насамперед його інтелігенція, були виховані під впливом домінуючої з XIX ст. народницької ідеології в українській літературі та історичній науці, які створили образи українських гетьманів як панів-визискувачів та зрадників свого народу. Сам О. Назарук був неодноразово свідком прояву крайньої зневаги та ненависті стосовно Гетьмана Павла Скоропадського з боку керівників Директорії, зокрема В. Винниченка, який пропонував влаштувати після захоплення влади побиття Гетьмана прилюдно на Софійській площі у Києві. На думку О. Назарука, таке ставлення до Гетьманату як до влади українських культурно-освітніх провідників та політичних лідерів не залишилося без наслідків: «Коли в Німеччині, де не убили ні одного з кількадесяти дідичних родів монарших, можуть існувати такі відносини, як існують, то що ж говорити у нас, де провідники мас носилися з думками тисяча разів гіршими від убивства, бо з думками страшною, нечуваною навіть у Муринів зневаги бувшого голови держави! Звідки ся дикість, з якою мені при всіх моїх нищпореннях по бібліотеках, не довелося зустрітися навіть серед найнижче стоячих людоїдів? Вона з чогось мусіла вицвісти»³⁴. По-друге, при всіх позитивних моментах в дипломатичній, фінансово-господарській та культурно-освітній сферах діяльності Української Держави 1918 р., були чотири пункти, які послужили причиною для повстання проти Гетьманату і які залишилися нероз'яснені широкому загалові з боку гетьманців та, натомість, знайшли фальсифіковане освітлення з боку українських демократично-республіканських, а також російських і польських кіл. О. Назарук не раз звертався до В. Липинського за цими роз'ясненнями, а також сам у своїх публіцистичних виступах, лекціях, приватних розмовах та в листуванні з українськими діячами аналізував обставини і причини наступних подій в історії Гетьманату та вчинки Гетьмана Павла Скоропадського: а) проголошення П. Скоропадського Гетьманом України 29 квітня 1918 р. та участь в цьому німців; б) легальність Гетьманату як форми традиційної української державної влади; в) каральні експедиції в селах під час Гетьманату; г) підписання Гетьманом Маніфесту про злуку з Росією³⁵. По-третє, О. Назарук вважав великою шкодою для розвитку гетьманського руху і придбання ним нових прихильників небажання Українського Союзу Хліборобів Державників взяти участь у засіданнях «Національної Ради» у Відні в 1921 р., яка намагалася об'єднати всі українські політичні рухи і організації в еміграції. На думку О. Назарука, відстороненням гетьманців від співпраці зі всіма національними політичними силами українська консервативна група «призвичаїла суспільність до думки, що вона щось чуже, не зв'язане з нею, далеке, дивне»³⁶, і тим самим унеможливила поширення гетьманської ідеології, прилучення до гетьманського руху потенційних симпатиків та зміцнення монархічного напрямку в українському політичному житті.

Розуміння вищевказаних причин непопулярності гетьманської ідеології серед широкого загалу української еміграції давало підстави О. Назарукові стверджувати в 1924 р., «що сама згадка про Гетьмана в тоні поважнім, без критики, може викликати в роз'їдженій масі під сю пору абсолютну негачію»³⁷. Проте лише через два роки після наведеної характеристики політичних уподобань січовиків «Січова Організація» прийняла гетьманську ідеологію та визнала Павла Скоропадського Гетьманом і верховним провідником української нації. Це стало можливим насамперед завдяки постійному зв'язку і обміну думками через листування між В. Липинським та О. Назаруком, активній праці останнього серед січовиків до самозречення та його осо-

бистому впливу передусім на січову старшину й Головного отамана С. Гриневецького зокрема. Важливу роль у формуванні січовиків як монархістів-гетьманців відіграло ознайомлення їх О. Назаруком з «Листами до Братів-Хліборобів» В. Липинського та збірниками «Хліборобська Україна». Цей процес ідейного виховання та сприйняття класократичної ідеології українськими інтелігентами, робітниками, священиками та підприємцями на американському ґрунті так описав О. Назарук на прикладі січового провідника автору «Листів...»: «Читає по три рази не менше, а тяжчі місця більше разів. Я працюю в його кімнатах і раз у раз чую, як, читаючи, кричить до себе: «Свята правда!» і далі: «Раз у раз повторює про Вас: «Das ist ein Denker!»³⁸

Проте найважчим і найважливішим було для О. Назарука переконати рядових членів «Січової Організації» в необхідності визнати єдиного і правного Гетьмана П. Скоропадського як Представника всього українського народу. Своєю титанічною працею серед української еміграції на американському континенті О. Назарук доводив правомірність своїх поглядів на роль наполегливої та послідовної пропагандистської роботи для успіху справи.

Еволюції січовиків в напрямку сприйняття ними гетьманської ідеології допомогло Назарукове знання психології та настроїв різних верств українського суспільства. Готуючи статтю до часопису чи свій публічний виступ у великих центрах української еміграції та у найвіддаленіших невеличких місцевостях, О. Назарук завжди вивчав і враховував освітній рівень, професію, рід заняття та умови праці аудиторії, до якої він звертався. Більшість української еміграції в Америці в той час становили робітники — вихідці з галицьких та буковинських сіл, які працювали в промисловості і важкою працею добилися матеріального забезпечення своїх сімей в нових життєвих умовах. Представники інтелігенції творили незначний відсоток від числа всієї української громадськості, і в більшості випадків це були молоді люди, які сформувалися і отримали освіту вже на американському ґрунті. За словами О. Назарука, три чверті українських емігрантів належали до церковних громад з огляду на традиції, винесені з батьківщини, та під впливом наскрізь релігійного англосакського світу³⁹. Відповідно «Січова Організація» відображала співвідношення соціальних верств української громадськості в США. Більшість січовиків були робітниками з невисоким рівнем загальної освіти, обтяжені важкою працею на промислових підприємствах. Лише незначну частину організації становили лікарі, адвокати, чиновники, бізнесмени та вчителі.

Щодо характеристики політичних поглядів української еміграції, то не можна назвати жодного політичного руху чи партії, які були б домінуючими в українському соціумі на американському континенті. Майже весь спектр української політичної еміграції в Європі був представлений за океаном, і кожне політичне об'єднання намагалося здобути тут якнайбільше симпатиків серед своїх співвітчизників за допомогою преси, безпосередньої агітації та організацій. Для звичайного робітника без належної освіти, протягом тривалого часу відчуженого від реального життя на батьківщині, позбавленого неупередженої найновішої інформації про події на тій частині України, яка була в складі СРСР, а також на тих українських землях, які входили до Польщі, Чехословаччини та Румунії, було нелегко зорієнтуватися в пропаганді представників різних політичних груп і стати їх свідомим прихильником. Зокрема, про «Січову Організацію» 1924 року О. Назарук писав наступне: «Що держить їх (робітників. — Т.С.) при «Січі» — не знаю. Ідеалізм? Добре. Але на чім він спертий? Де його джерело? Бо ясности не було в тій Січі — от старі крики про козаків, головню мережані ненавистю до Польщі»⁴⁰.

У 20-х роках однією з впливових українських політичних груп в Америці були більшовики, які проводили активну агітаційну роботу насамперед серед робітництва. Відповідно пропагувати ідею української національної державності у її традиційній формі — Гетьманаті, яка суперечила інтернаціональному характеру

комуністичної ідеології, ідею єдиновладдя Голови української нації — Гетьмана, яка заперечувала проголошені більшовиками принципи народовладдя, ідею приватної власності та побудовані на ній форми господарювання, які кардинально розходилися з головним положенням більшовицької теорії про пріоритет державної власності, — було непростою справою. Не раз ідучи на зустріч з робітниками і навіть з членами «Січової Організації», О. Назарук не міг впевнено сказати, що його думки будуть не лише адекватно сприйняті, але й що його промова буде вислухана толерантно, без зневаги та ексцесів з боку аудиторії, аж до фізичної розправи включно. Маючи вже певний досвід особистих контактів та публічних виступів перед українською громадськістю в Америці, він так її характеризував: «Як хвора дитина ліку, так вони бояться мати хребет, остою. Але се перейде. Тільки не треба відсуватися від загалу. Який він є, такий є. Се факт і з тим фактом треба рахуватися. Будівничий бере матеріал, який має під рукою»⁴¹.

О. Назарук як багаторічний промовець-агітатор розумів значення та вагу живого слова і тому з притаманною йому наполегливістю розпочав пропаганду гетьманської ідеї не в пресі, а серією своїх публічних виступів, лекцій, дискусій спочатку перед нечисленними зібраннями української інтелігенції, а поступово — перед сотенними та окружними підрозділами організації та перед всіма бажаними українськими громадами тієї чи іншої місцевості. Він цілеспрямовано всі ці зустрічі присвячував роз'ясненню основних засад теорії українського консерватизму, слідуючи її викладу В. Липинським в «Листах до Братів-Хліборобів». В підготовці до виступів О. Назарука великою мірою допомогли також думки та поради В. Липинського, якими вчений щедро ділився в їх активному листуванні у час реорганізації американських Січей. Буквально в кожному листі О. Назарук звертався з проханням до В. Липинського проаналізувати його редагування «Січових Вістей», пояснити ті чи інші положення теорії української класократичної держави, дати оцінку різним подіям та політичним фігурам української історії в минулому й сучасності, а також дати поради у виборі найбільш оптимальних тактичних рішень у реформуванні «Січової Організації».

Свої виступи та дискусії в процесі проведення агітаційної роботи щодо переведення Січей на гетьманські позиції О. Назарук будував на наступних аргументах: Гетьман — це голова народу і кожного його члена, з утвердженням якого щезає демагогія, дурисвітство, агітація з невиконуваними ніким і ніколи обіцянками; Гетьман — це володар, якому належить держава і тому він як справжній господар розумно і справедливо дбає про життя і добробут кожного її мешканця та про найефективніше і гармонійне функціонування державного організму в цілому, яке він має передати своїм нащадкам; Гетьман — це центр держави, політики і війська, який у певні моменти повинен прийняти швидкі й оптимальні рішення. Такого національного провідника, на думку О. Назарука, Україна мала в особі гетьмана Б. Хмельницького, який мав силу і геній повести за собою народ та бути творцем держави. Наприклад, про один з перших таких циклів публічних виступів, який тривав протягом тижня перед українськими робітниками в одному з найчисленніших українських осередків у Детройті, він писав в листі до В. Липинського: «Я щойно скінчив серію лекцій про Ваші погляди перед виключно фабричним пролетаріатом. Заля весь час була повна, навіть в дощеву пору! Кожда лекція тривала півтори години, крім того, дебати по кожній півтори години. Успіх несподіваний»⁴². Слід зазначити, що в Детройті українські робітники були під найбільшим впливом більшовицької пропаганди, і тому промовця дуже здивувало і порадувало те, що у дискутантів були примірники «Хліборобської України», що давало йому підставу написати вченому: «... я певний, що дивилися на ту річ як на науку «не от міра сего» та щойно тепер пережують її вдруге. Ще найцікавіше, що за сім днів ні разу не ображено П. Гетьмана (а що було давніше на вічах!)»⁴³.

Для зрозуміння ситуації та настроїв, характерних для українського громадянства 20-х років, варто навести ряд запитань (яких після промови не раз було більше 30-ти), що виникали в аудиторії після виступів О. Назарука про необхідність єдиновладдя у формі гетьманату як традиційної форми української державності. І робітників, і інтелігенцію цікавили наступні питання: який спосіб зрозуміння народом ідеї монархії; на основі якого права досягнув гетьманство Б. Хмельницький; чи можливо у ХХ ст. залучати ворогів українського народу до творення української держави, як це робив Б. Хмельницький, зокрема, з татарами; чи М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, Є. Петрушевич як провідники народу не розуміли те, про що пише в своїх книгах В. Липинський; де взяти тієї вищої верстви, котру В. Липинський вважає державотворчою; як вибрати таких лідерів, котрі не билися б тільки за владу, а думали про державу; чи при сьогоденній роз'єднаності народу міг би П. Скоропадський знайти в ньому силу, на яку можна опертися в державному будівництві? Спочатку О. Назарук намагався викликати в українському громадянстві критичний погляд на ті політичні сили та їх провідників, які в ХХ ст. очолювали українську націю, а також на їх роль і досягнення в державобудівництві і причини втрати державності. І лише наступним кроком у його виступах було з'ясування причини підірвання віри у народу до монархічної традиції попередніх поколінь та переваги для українських земель освяченої віками гетьманської форми правління.

Після публічних виступів і дискусій у найбільших центрах української еміграції, під час яких О. Назарук готував ґрунт для сприйняття нею гетьманської ідеології, він розпочинає публікувати в кожному номері січового часопису цикл статей про різні форми державного правління, про потребу єдиного авторитетного Господаря для України, про переваги єдиновладдя, про сучасні монархічні держави. Нерідко в одному номері друкувалися декілька таких тематично спрямованих статей за підписом О. Назарука, а також як редакційні і навіть без зазначення авторства, проте їх стиль викладу вказує на те, що вони були написані одним автором — редактором часопису. О. Назарук вважав необхідним спрямовувати думку української громадськості до роздумів над гетьманством, його значенням в українській історії і тим сподівався на поступову зміну погляду українського загалу в напрямку, «що без голови буде власне безголов'є й конання племені серед вічної руїни»⁴⁴. Зокрема, в статті «Коротка історія української державності» О. Назарук стверджував, що український народ мав державність тоді, коли правив один володар, і що три рази свою державність зруйнували самі українці через нав'язування стосунків з ворогами, через бунт проти своєї влади і через вибори. Щоб не робити більше подібних помилок, потрібно організуватися довкола гетьманської влади, що буде запорукою державності⁴⁵.

Вже знаючи зі своїх зустрічей і виступів характер найбільш хвилюючих українську громадськість питань, О. Назарук давав на них відповіді у спеціально підготовлених статтях. Наприклад, робітнику аудиторію цікавило питання, чому не вдалося втримати української держави таким освіченим українським провідникам, як М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, Є. Петрушевич та ін.? Назаруковою відповіддю на це типове питання була стаття «Чи пани президенти помилилися», в якій він, як учасник подій в Україні 1918—1919 рр., що особисто знав тогочасних українських керівників, писав: «Збудувати державу, котрої ще нема, може тільки той, що розуміється на війську, головній основі всякої держави, і хто вже в крові своїй має державне будівництво та господарність. Що наші пани президенти того не знають і не мають — се не їх вина. Але їх вина в тім, коли вони дальше колотять хаосом останків партій і хочуть «президіювати», хоч нема над чим! Хто газетяр — нехай пише газету, хто адвокат — нехай іде до канцелярії, хто прикажчик — нехай іде чесно рахувати гроші за мішочки кави і цукру. Все те робота чесна і нікого не принижує, як усяка інша праця. ...А військо наше попровадить, як прийде час, одна Голова, котра розуміється на війську, і на чолі держави буде один правний Господар для всіх земель соборної України»⁴⁶.

Українських робітників та інтелігентів — громадян США, вихованих на гаслах народовладдя і свободи вибору, особливо хвилювало питання обмеження свободи народу при встановленні гетьманства як монархічної форми правління. Пояснюючи точку зору гетьманців, О. Назарук звертав увагу своїх слухачів та читачів на досвід різних народів світу, який вчить, що всяка культура — це обмеження свободи, скерованої не на розвиток, а на шкоду і розвал. Історичний досвід українського народу, на думку О. Назарука, показує, що необмежена свобода вибору зруйнувала стару Гетьманщину, «бо при виборах кожний має свого лучшего кандидата і все будуть боротися за нього, поки цілого краю не доведуть до попелу і руїни. «Вибори» на Гетьмана означають поголовну різницю між українцями»⁴⁷. Тому О. Назарук вважав, що запорукою існування української держави може бути встановлення легального принципу, згідно якого Гетьман України не вибирається, а ним є представник того роду, який уже правив і який далі має правити так, як править Англією її династичний рід. О. Назарук закликав січовиків нагадати собі, що цей принцип легалізму намагався запровадити Б. Хмельницький, який здобув українську державу, і що український народ мав державну самостійність тільки тоді, коли був послух одному Гетьманові. Для психологічного закріплення цих думок з квітня 1925 р. на сторінках січового часопису з'являється постійне гасло «Є тільки одна Україна, а представник її Один Правий Гетьман!»

Належно оцінити працю О. Назарука та С. Гриневецького з пропаганди української монархічної влади в той час, коли більшість європейських монархій перестала існувати, і в суспільній думці та в практиці державного будівництва багатьох європейських країн домінували ліберальні та соціал-демократичні погляди і принципи, дають можливість слова засновника гетьманської організації в Канаді В. Босого: «...навіть у нутрі сам перед собою боявся думати, що монархія у нас могла би бути! Се ж реакцією мені здавалось — чимось проти народу мого зверненням»⁴⁸. Подібні думки та запитання про архаїчність та несвоечасність встановлення монархічної влади в Україні у XX столітті були характерні для багатьох членів «Січової Організації», а також несічовиків. Один з аргументів О. Назарука, який він використовував у своїх виступах та дискусіях, полягав в тому, що сила кожного народу, в тому числі й українського, коріниться в традиції. Традиція — це найбільша цінність і основа життя народу, яка оберігає його від знищення і консолідує всі його версти навіть тоді, коли втрачені державність, земля і мова. Українська державність може відродитися, вирости і скріпитися лише у своїй національній формі, в якій народ уже мав свою державу і владу. Гіркий досвід української історії свідчить, що тоді, коли українці не підтримували свою традиційну владу, а прагнули змінити її на «крацу», вони втрачали й державу⁴⁹.

У процесі підготовки січовиків до прийняття гетьманської ідеології С. Гриневецький разом з О. Назаруком через В. Липинського узгоджували можливість передачі права призначення Головного отамана Гетьманом П. Скоропадським. Оголошення про офіційну номінацію провідника «Січової Організації» Гетьманом планувалося на наступний Січовий З'їзд у травні 1926 року. Вже у вересні 1924 р. С. Гриневецький і О. Назарук готували відповідні звернення та листи до Гетьмана і Гетьманського Центру для з'ясування всіх підготовчих кроків до такої важливої акції для обох сторін. Офіційне затвердження звання Головного Отамана та номінацію С. Гриневецького в даному званні Гетьман П. Скоропадський здійснив тільки безпосередньо перед Шостим Січовим З'їздом у травні 1927 р., коли Головна Центральна та більшість членів Січової Організації визнали гетьманську ідеологію та публічно про це оголосили.

Період з осені 1924 р. і до весни 1925 р. був переломним періодом у «Січовій Організації», коли спочатку члени Головної Централі, а пізніше окремі сотні на своїх зборах визнавали владу Гетьмана Павла Скоропадського. В листі до В. Ли-

пинського від 13 листопада 1924 р. О. Назарук писав, що «анонс «Січі» вже можна б оповісти на окладинці «Хліборобської України», бо вся Екзекутива заявила за гетьманатом — значить як навіть мене тут не стане, є вигляди на постійність»⁵⁰. Офіційне оголошення «Січової Організації» про визнання П. Скоропадського законним Гетьманом-монархом України було висловлене у «Заклику Головного отамана», текст якого підготував О. Назарук. Даний «Заклик...», надрукований 20 листопада 1924 р. в «Січі», — це публічне пояснення всій громадськості причин переходу «Січової Організації» на гетьманську платформу і водночас звернення до всіх політичних об'єднань і верств українського населення єднатися під однією Гетьманською владою «в ім'я спільного добра нас усіх і спільного свободного життя у своїй державі — без ляку і зневіри голосім всім і вся, що ми Гетьманці, і що вся земля наша, вся Соборна Україна має одного Господаря і одного правного Представника: Гетьмана Павла Скоропадського!»⁵¹

Процес визнання сотнями й округами Гетьмана П. Скоропадського як голови української державної влади відбувався в атмосфері бурхливих обговорень не лише всередині «Січової Організації», але й серед цілої української громадськості в Америці. Не всі сотні, а також окремі січовики беззаперечно прийняли пропозицію Головної Екзекутиви і стали на гетьманській позиції, хоча залишилися структурними одиницями «Січової Організації». Якщо одні січовики, а також несічовики під впливом діяльності О. Назарука та С. Гриневецького поступово висловлювалися скептично та навіть відверто сміялися з тверджень типу «народ має вирішувати і народ все зробить сам», то для других — навіть використання слова «ясновельможний» у різдвяному привітанні «Січі» до Гетьмана, надрукованому в січовому часописі, або слів «монарх» і «монархізм» було надзвичайно дразливим, а часом неприпустимим. Наприклад, коли О. Назарук після успішних виступів з роз'ясненням основних положень теорії української монархічної держави у формі гетьманства в Детройтському Окрузі хотів виступити з аналогічною серією лекцій у Нью-Йорку, то група місцевих січовиків-гетьманців відписала йому, що не радять, бо «хаос кинеється тут до бійки — і крім скандалу, нічого не вийде»⁵².

¹ Дослідженню гетьманського руху міжвоєнної доби як однієї з українських політичних течій, аналізу світоглядно-теоретичних підвалин українського консерватизму та висвітленню діяльності окремих гетьманців присвячено ряд наукових праць, які з'явилися у вітчизняній і зарубіжній науці протягом останнього десятиріччя. Див.: *Потульницький В.* Історія української політології. Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці. — К., 1992; *Його ж.* Нариси з української політології (1819—1991). — К., 1994; *Троцинський В.* Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. — К., 1994; Останній Гетьман: Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1873—1945. — К., 1993; Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна / Ред. Я. Пеленський. — К.; Філадельфія, 1994; Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 року: Науковий збірник, присвячений 125-річчю від дня народження Гетьмана Павла Скоропадського та 80-річчю проголошення Української Держави 1918 року. — К., 1998; *Сидорчук-Потульницька Т.* Гетьманський рух напередодні Другої світової війни та Осип Назарук // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1999. — Т. 238. — С. 336—353; Український консерватизм і гетьманський рух: Історія. Ідеологія. Політика. — К., 2000. — Вип. 1 / Відп. ред. Ю. Терещенко та ін.

² Січові Вісті: Письмо, присвячене січовим справам, просвіті і науці. — Нью-Йорк, 1918. — 13 лип.

³ Там же.

⁴ Там же. — 1918. — 16 верес.

⁵ Там же. — 1918. — 15 лист.

⁶ Там же.

⁷ Там же. — 1919. — 15 лист.

⁸ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі: ЦДІА у Львові). — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 241. — Арк. 21—22.

⁹ Січові Вісті. — 1920. — 20 трав.

- ¹⁰ Статус центру січового і далі гетьманського руху на американському континенті Чикаго утри-мувало впродовж наступних двох десятиліть діяльності січової і гетьманської організації в США.
- ¹¹ Січові Вісті. — 1920. — 20 трав.
- ¹² Останній з черги заснований V Округ з центром в Нью-Йорку показує, наскільки нелегким був розвиток січової організації. Адже січовий рух в США почався саме в цьому місті, де відбувся 1-й Січовий З'їзд та постав перший січовий відділ — Січ ім. Б. Хмельницького. Проте після 3-го Надзвичайного Січового З'їзду та перенесення осідку організації до Чикаго січовий рух в Нью-Йорку занепадав і відродився лише через три роки з утворенням нових сотень.
- ¹³ Січові Вісті. — Чикаго, 1923. — 1 трав.
- ¹⁴ Степан-Костянтин Гриневецький (1877—1942), активний діяч січового та гетьманського руху в США, походив з українського шляхецького роду з Галичини, закінчив медичний факультет Віденського університету, де габілітувався на доктора; в 1906 р. емігрував до США, де працював лікарем; з 1918 р. активний діяч «Січової Організації», а у 1922—1930 рр. її Головний отаман.
- ¹⁵ Лише за період з травня 1922 р. до червня 1923 р. січовики зібрали і відправили в Галичину на потреби українських організацій 12 000 доларів. Див.: Січові Вісті. — 25 жовтня 1923 р.; ЦДІА у Львові. — Ф. 348. — Оп. 1. — Спр. 399. — Арк. 12.
- ¹⁶ Назарук О. Спомин про те, які були перші кроки гетьманської ідеї у глибині народних мас після великої катастрофи нашої державності // За велич нації. — Львів, 1938. — С. 41—42.
- ¹⁷ Див.: Вячеслав Липинський. Архів. — Філадельфія, 1976. — Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського / Ред. І. Лисяк-Рудницький.
- ¹⁸ Лисяк-Рудницький І. Назарук і Липинський: історія їхньої дружби та конфлікту // Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. XXII.
- ¹⁹ Там же. — С. 41.
- ²⁰ Там же. — С. 160.
- ²¹ Назарук О. Спомин про те, які були перші кроки гетьманської ідеї... — С. 42.
- ²² Січові Вісті. — 1923. — 25 лист.
- ²³ Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 31—32.
- ²⁴ Там же. — С. 41.
- ²⁵ Див.: Памятка з П'ятого З'їзду Січового у Філадельфії. — Чикаго, 1924.
- ²⁶ Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 45.
- ²⁷ Там же. — С. 87.
- ²⁸ В підготовчій роботі перед П'ятим Січовим З'їздом О. Назарук надавав особливе значення своїм двом статтям — «Будова Світогляду» та «Отчужаш». Див.: Січові Вісті. — 1924. — 17 берез.
- ²⁹ Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. XXXIX
- ³⁰ Там же. — С. 46.
- ³¹ Там же. — С. 39—40.
- ³² Памятка з П'ятого З'їзду Січового у Філадельфії. — С. 25.
- ³³ Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 145.
- ³⁴ Там же. — С. 135.
- ³⁵ ЦДІА у Львові. — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 373. — Арк. 9—10.
- ³⁶ Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 132.
- ³⁷ Там же. — С. 134.
- ³⁸ Там же. — С. 40.
- ³⁹ Там же. — С. 139.
- ⁴⁰ Там же.
- ⁴¹ Там же. — С. 137.
- ⁴² Там же. — С. 190.
- ⁴³ Там же. — С. 197.
- ⁴⁴ Там же. — С. 137.
- ⁴⁵ Січ. — 1925. — 15 берез.
- ⁴⁶ Там же.
- ⁴⁷ Там же. — 1925. — 5 трав.
- ⁴⁸ Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 213.
- ⁴⁹ Вказані питання О. Назарук розглядав у своїх статтях, надрукованих у січовому часописі. Див.: Січ. — 1925. — 1 верес.; 1925. — 1 лист.; 20 лист. 1926. — 1 січ.
- ⁵⁰ Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 241.
- ⁵¹ Січ. — 1924. — 20 лист.
- ⁵² Вячеслав Липинський. Архів. — Т. 7. — С. 371.